

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

AQUINÓI TAMÁS A BÉKÉRŐL

A SZÁMÍTÓGÉP: A SZELLEMI
MUNKA ELLENSÉGE ÉS BARÁTJA

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

- 21. A sequentia – és a liturgia
misztikus jellege
  - 22. A dalosított zsoltár-recitáció
-

11. szám

2003. szeptember

Felelős kiadó:
Dobszay László

Gondolkodó 1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

Gondolkodó 2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról.

Gondolkodó 3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszeltetekhez.

Gondolkodó 4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma.

Gondolkodó 5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

Gondolkodó 6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae.

Gondolkodó 7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

Gondolkodó 8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

Gondolkodó 9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (*Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztféjét imádo tisztelettel illetni?*) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népeinkről.

Gondolkodó 10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

Kézirat gyanánt

Aquinói Tamás a békéről

Azoknak, akik szenvednek attól a sok zavartól, melyet a közbeszédben, a „média-beszédben”, a politikai és kulturális esszéikben a tisztázatlan jelentésű szavak, a félígazságok, az artikulálatlan gondolatok, az érvelés nélküli kijelentések okoznak, valóságos felüdülés az Angyali Doktort olvasni. Nem csak arra gondolok, hogy mily sok kérdésben teremtenek világosságot szavai, hanem arra is, milyen jó tanítója a skolasztika mestere a gondolkodás és kifejtés technikájának.

Tamásra nem az egyszerű hitnek van szüksége. Az egyszerű hit megél a bibliából, a katekizmusból és a liturgiából. De a hit magva és a világ dolgairól való gondolkodás között van egy közbenső mező: a gondolkodó ember problémavilága. Aki az eszét használva szeretnél harmóniába hozni a hitet szellemi életének egészével. Ha itt nem akar eltévedni, vagy ha nem akar csalfa válaszokkal megelégedni, akkor fogadja el bátran tanárául Őt.

Tamás kérdései néha felesleges szörszálhasogatásnak tűnnek az első pillanatban, mai szóval élve: agyalgásnak. De menjünk csak végig a válaszon, s látni fogjuk a kérdésfeltevésben elrejtett taktikát. A szándékosan kiélezett kérdés lényeges megkülönböztetések, árnyalások, részletezések kifejtésére nyit teret. Amiről mások száz oldalas, sokszor alig követhető értekezést írnak, Tamás felbontja egy oldalas kérdések láncolatává, s barátságosan végigvezet minden részleten. Témájáról nem akar egyszerre mindent elmondani: van türelme ahhoz, hogy mindig csak a következő lépést tegye, s megvárja, hogy az út végén szélességében és mélységében átlássuk a téma elemeit is, egységét is. Tamást sokan nehéznek tartják. Pedig aki elfogadja a gondolkodás és gondolkifejtés tamási játékszabályait, aki csak egy kevéssé begyakorolja magát ebbe a gondolkodásmódba, majd pedig egy kis időt és figyelmet áldoz az olvasására, tapasztalni fogja, hogy a „józan paraszti ész” logikájával követni tudja a gondolatmenetet.

Emlékszem, vagy harminc évvel ezelőtt falun töltvén néhány napot, egy este beleolvastam a velem volt Tamás-szövegbe. Házigazdám, igen-igen egyszerű emberek kérdezték, mit olvasok. Gondoltam egy

merészet, s elkezdtem nekik fordítani Tamásnak a *vita activá*ról és *vita contemplatívá*ról szóló *articulusát*. Egyrészt: nagyon érdekelte őket; másrészt: pontosan követték az érvelést; harmadrészt: egyetértettek vele, sőt olykor szinte megelőlegezték a helyes választ.

A Gondolkodó következő számaiban a *Summa Theologica* békéről szóló szakaszának három alfejezetét nyújtom át olvasómnak azzal a jókívánsággal, hogy érdekelje őt, hogy kövesse, s hogy jusson el a vele való egyetértésre.

Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés?

(*Summa Theologica Secunda secundae partis*, XXX. 1-3.)

1. Az első kérdésnek így fogunk neki: Úgy látszik, a béke ugyanaz, mint az egyetértés. Azt mondja ugyanis Ágoston, hogy „az emberek békessége a rendezett egyetértés”. Ámde most nem másféle békéről beszélünk, mint az emberekéről, tehát a béke ugyanaz, mint az egyetértés.

2. Az egyetértés a sokféle akaratnak valamiféle egysége. Ám a béke lényege éppen az ilyen egységben áll. Azt mondja ugyanis Dionisziosz, hogy a béke mindenek egyesítő ereje és hatékony konszenzusa. Tehát a béke ugyanaz, mint egyetértés.

3. Mindaz, ami ugyanannak a dolognak ellentéte, maga is ugyanaz a dolog. Ám az egyetértésnek és a békének ugyanaz az ellentéte, ti. a széthúzás. Ezért mondja 1Kor 14: „Nem a széthúzásnak Istene, hanem a békességé”. Tehát a béke ugyanaz, mint az egyetértés.

Ezzel szemben viszont áll, hogy lehetséges a gonoszok között is egyetértés – a rosszban (vö. Iz. 48); tehát a béke nem ugyanaz, mint az egyetértés.

A kérdésre feleletül tehát azt kell mondani, hogy a béke magába foglalja az egyetértést, de hozzá is ad valami többletet. Ahol béke van, ott egyetértés is van; de nem mindenütt van béke, ahol egyetértés van (feltéve, hogy a 'béke' szót sajátos értelemben vesszük). Az egyetértés ugyanis, ha a szót sajátos értelemben vesszük, mindig több személyre vonatkozik, hiszen különböző szívek hozzák akaratukat egyetlen konszenzusra (*cor – concordia*). Ám megtörténhet, hogy egyazon ember szíve is ellentétes dolgokra kívánczik. Mégpedig kétféle okból: vagy

úgy, hogy a belső kívánság különböző területei különböző célra tartanak, mint például ha az érzéki kívánság ellentétes irányba hat, mint az értelem kívánsága. Ahogy Gal. 5. mondja: „A test a szellem ellen kívánczik”. A másik eset, amikor kívánságunk egyazon területén is többféle kíváncsú érték vonzza akaratainkat, olyanok értékek, melyeket egyszerre elérni nem lehet. Itt szükségszerűen harc támad a belső kívánság ingerei között. Ezeket az ingereket egységbe hozni: éppen ez tartozik hozzá a békesség fogalmának lényegéhez. Mert nem lehet az emberben megbékélt szív, amíg nem érte el, amit akar, és ha marad még valami, ami miatt akarata lázadozik. Viszont marad valami, ami miatt akarata lázadozik, ha nem tud kétféle dolgot egyszerre elérni. Az egyetértés fogalmához nem tartozik hozzá, hogy az egységet az emberen belül is létrehozza. Az egyetértés a *különböző* kíváncsú kívánságainak egységbe hozatalát jelenti, a béke azonban ehhez még egyet hozzáad: *egyetlen* kíváncsú kívánságainak egységre hozását.

Az első ellenérvre azt mondjuk, hogy az idézetben Ágoston az ember és ember közötti békéről beszél. Ezt a békét valóban mondhatjuk egyetértésnek is, mégpedig nem akármilyen, hanem rendezett egyetértésnek, olyannak tudnillik, melyben az ember egyetért egy másikkal oly módon, ahogyan az mindkettőnek megfelel. Mert ha az ember a másikkal nem önkéntes akarattal jut egyetértésre, hanem kényszerítve, valami fenyegető rossz félelme miatt, akkor az ilyen egyetértés nem valódi béke, mert nem őrzi meg a rendet a két egyetértőben, hanem inkább megzavarja azzal, ami a félelmet beviszi kettejük közé. És ezért kell azt mondani, hogy *a béke a renden alapuló nyugalom (pax est tranquillitas ordinis)*. Ez a nyugalom abban áll, hogy a kívánság ingerei az ember szívében megnyugosznak.

A második ellenérvre az a válasz, hogy ha az ember egy másik emberrel egyet gondol, ez az egyetértés mégsem hoz létre teljes egységet mindaddig, amíg a kívánság különböző ingerei magában az emberben nem jutnak egyetértésre.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a békességgel kétféle széthúzás lehet ellentétes: az ember belső széthúzása, valamint az ember és a másik ember közötti széthúzás. Az egyetértés csupán a második fajta széthúzás ellentétét jelenti.

A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja

Ellensége: az ember csak veri, veri, és közben nem elemez, nem gondolkozik a tények és tárgyak fölött. Ellensége: téves pályára futtatja az észet, úgy téve, mintha tudásunk adatokból, számokból, tételekből állna. Ellensége: azt az illúziót kelti, hogy az ember dolgozik (hiszen órákat ül a gép előtt), míg voltaképpen menekül a a tényleges agymunkától. Ellensége: elhitei, hogy az adatok regisztrálásából majd csak kijön valami eredmény. Ellensége: a finom megkülönböztetésekhez, összefüggések megállapításához, koherens gondolatmenetek felépítéséhez csak az intellektus hagyományos munkamódszerével, betanításával és gyakorlásával lehetne eljutni; aki nem kényszeríti magát rá, végezhet bármennyi mechanikus munkát, ez a világ zárva marad előtte. Ellensége: a könyv, a ceruza, a papír és a fölötte elidőző agy csendjében jön létre az a valódi találkozás az értelem és az igazság között, mely munkánk valódi célja. Ebben a hagyományos műhelyben talál rá az értelem azokra a formukákra, kifejezési formákra, stílusra, mely adekvát módon közvetíti a felismert – legalábbis pillanatnyilag felismert – igazságot.

Barátja: nagy segítség, hogy kusza, egy év múlva már olvashatatlan, rendezhetetlen céduláinkat bármikor visszakereshetően tárolhatjuk computerünkön. Barátja: azokat az adatokat, melyek gondolatmeneteink kiindulópontja sokkal nagyobb számban és rendezettebben őrizhetjük és tekinthetjük át, mint papíron. Barátja: egy idő után az ember begyakorolhatja a számítógépen is a saját szövegéhez való személyes kapcsolatot (mely elveszni látszik a papír és töltőtoll letételével), s bár kérdés, mégis nem változtatja-e meg (előnytelenül) a gép az ember stílusát, kellő gondossággal kontrollálni lehet, mit írunk. Barátja: lehetőséget ad az ismételt átdolgozásnak, s hogy azok nyomában nem összefirkált papír, hanem mindig „tisztázat” áll előttünk (igaz, így elveszik a szerzői munka dokumentációja, a „forráslánc”). Barátja: az ember sok időt megtakarít azzal, hogy a technikai munkákkal hamarabb megvan, hogy a levelezése flottabb (igaz, levelei már nem „szépek”); ha az így megmentett időt nem tv-nézésre fordítja, hanem igazi szellemi munkára, sportra és emberi kapcsolatainak ápolására, megtérül a réven, ami elveszett a vámon.

Jegyzetek a liturgiáról

21. A sequentia – és a liturgia misztikus jellege

1.

A tridenti zsinatot követő 16. századi liturgikus rendezés csupán négy sequentiát hagyott érvényben (*Victimae paschali*, *Veni Sancte Spiritus*, *Lauda Sion*, *Dies irae*), melyhez később még a *Stabat mater* csatlakozott. Ezzel a középkor liturgikus költészetének legértékesebb része került használaton kívül. A rendezés eszméje az volt, hogy a liturgiát eredeti tisztaságában állítsák helyre, vagyis a keresztény ókor-nak, az egyházatyák korának liturgikus öröksége szabaduljon meg a később ráakódott kiegészítésektől. A meghagyott sequentiák kiválasztása esetleges volt: megkegyelmeztek néhány akkor éppen népszerű tétel-nek, míg másokat mellőztek, olyanokat, melyek érték, liturgikus jelen-tőség, történelmi becs szempontjából semmivel sem voltak alábbvalók amazoknál. Nehezen indokolható, miért van sequentiája pünkösdeknek, s miért nincs karácsonynak; miért van úrnapnak, de nincs vízkeresztnek.

A II. vatikáni zsinatot követő rendezés még tovább ment: a húsvét és pünköszt hetére előírt sequentiát a főünnepre korlátozta, a *Lauda Sion* fakultatívvá tette, s záró versszakaira rövidítette, a *Stabat mater* és a *Dies irae* átminősítette zsoltosma-himnusszá. Igaz viszont, hogy ma nincs szabály, mely tiltaná más napok sequentiáinak éneklését („*Sequentiae, praeter quam diebus Paschae et Pentecostes, sunt ad libitum*”. *Misekönyv* bevezetése, 40.). Ennek megfelelően az Éneklő Egyház felújította a katolikus és protestáns gyakorlatban hajdan népszerű ádventi tételt (*Mittit ad Virginem*) és egy rövid Mária-sequentiát (lásd *ÉE* 5, 231). Úgy hírlik, a hatvanas években Szent István király sequentiája csak egy technikai malőr miatt maradt ki a püspöki kar által Rómához felterjesztésre előkészített magyar *propriumból*.

Kétségtelen, hogy a mai türelmetlen liturgia (mely csak a prédikáció-ra szánt idővel nem fukarkodik), alig alkalmas a sequentia befogadásá-ra. Mégsem tanulság nélküli, ha közelebbről megismerkedünk e költé-

szzettel, most nem törődve azzal, hogy van-e ennek praktikus haszna vagy nincs. A szemle végén még a liturgia természetére vonatkozó általános megfigyelésre is alkalmunk nyílik.

2.

A sequentia bevezetésének koráról és indítékáról teljes bizonyosságú adataink nincsenek. Egyesek a görög liturgia hatására gyanakodnak, mások hitelt adnak a Dadogó Notker elbeszélésének: az alleluják hosszú melizmáit akarták megjegyezhetőbbé tenni azzal, hogy egy szabadon költött szöveg egy-egy szótagját illesztették minden egy hangjára. Legvalószínűbb, hogy a sequentia-költészetnek több gyökere is van, s azok együtthatására keletkezett valamikor a 9-10. században.

Néhány tény azonban a kéziratokra támaszkodva biztonsággal megállapíthatunk. A korai sequentiák többsége valóban közvetlenül kapcsolódik az alleluják végéhez, annak „sequentíája”, rákövetkezője. Az órómai, ambrozián, de korai gregorián alleluják is szívesen használtak a visszatéréshez „melodia secundát”: az allelu-**ja** szótagján énekelt „jubilust” (szöveg nélküli dallamot) a visszatéréskor sokszorosára növelték. Jellemző erre a melodia secundára az is, hogy az első motívum után a következőket rendre megismételték, majd egy utolsó, megismétlés nélküli szakasszal zárták a tételt. Ez a szerkezet pontosan megfelel a korai sequentiáknak (a bb cc dd... x versképlet). Az első kéziratok a sequentia szövege fölé nem kottáznak dallamot, hanem a lapszélre jegyezték fel a neki megfelelő melizmát. Sok korai sequentia kezdődik az „alleluja” szóval, s ez zeneileg azonos valamely ismert allelujával.

A korai sequentia költői mű ugyan, de a nem verses, legalábbis nem a szó nyugateurópai értelmében. Formailag próza, melyet a dikció, a nyelvezet, a sűrített retorikai kifejezés emel költészetté. A vele egykorú himnusz-költészet határozott versformákat követ, s ezért feltételezhetjük, hogy a sequentia szabad, „próza” formáját a gregorián alleluja-jubilus határozta meg, melyben a hangok száma nincs kimérve.

Azzal, hogy az alleluját követő sequentia mint liturgikus forma kialakult és befogadást nyert, egy sor más költői kísérlet is mintegy ott-honra talált. A sequentia alkalmasnak bizonyult arra, hogy a szinte ki-

zárólag szentírási szövegekből alkotott mise-énekek közé mint egyetlen költött szöveg bebocsátatást nyerjen.

Mindezek alapján nem lehet kétséges, hogy a sequentiát a liturgiában az alleluja folytatásának, kiegészítésének kell tekintenünk. Ezzel magyarázható az a korábbi szabály is, hogy a sequentia előtt nem éneklünk alleluja-visszatérést, hiszen voltaképpen a magát sequentiát kell – mely eredetileg az „alleluja” szóval kezdődött, s mindig azzal is végződött – a visszatérő allelujának tekinteni.

Történetileg, esztétikailag, zeneileg (s mint cikkünk végén látni fogjuk: a liturgikus teológia szempontjából is) abszurd, hogy az új-római misekönyv a kevés meghagyott sequentiát az alleluja *elé* akarja beiktatni. Jellemző a római liturgia-szerkesztők bizonytalanságára: míg a misekönyv felforgatta a két tétel sorrendjét, az ugyancsak zsinat utáni Graduale Romanum a hagyományos Alleluja+sequentia sorrendet írja elő. Melyik szabályhoz alkalmazkodjon az engedelmes egyházzenesz?

3.

Az irodalom- és zenetörténet korábban a sequentia-költészet két korszakáról beszélt („notkeriánus” és „viktorinus” sequentiák). Ma legalább négy nagy stílust különböztethetünk meg benne. Ezek nemcsak a költői eszközök, hanem a teológiai-liturgiai tartalom szempontjából is különböznek. A négy stílust megfelelő példákkal illusztráljuk. Igyekezünk formahű fordítást adni, olyat, mely az adott sequentia dallamára is ráhelyezhető. Ezért – másutt pedig a jobb érthetőség kedvéért – itt ott meg kell engednünk magunknak kisebb szabadságot a fordításban. Hely szűkében a szövegeket nem versforma szerint, hanem tömörítetten nyomtatjuk, a belső tagolást a számozással vagy / jellel mutatjuk.

A korai itáliai sequentiák ütnek el leginkább a műfaj megszokott arculatától: rövidségük, lírai karakterük, s az, hogy gyakran nem is szillabikusak, azt sejteti, hogy sok közülük (ha nem is mind) eredetileg talán önálló, az allelujától független énekköltemény lehetett. Egyébként az itáliai liturgia-maradványokban a költői szövegek alkalmazása gyakoribb, mint a Róma-városi (és abból származó gregorián) repertóriumában. Van bennük valami különösen szívhez szóló jelleg; többnyire

dallamosabbak is Alpokon-túli társaikhoz képest. Ilyen például a következő Szent Kereszt sequentia (*Sanctae crucis celebremus*; latinja meghallgatható a Schola Hungarica „Sequentiák Nonantolából” című, Quint 903084 sz. hanglemezen.)

1a. Ünnepejünk hódolattal a Szent Keresztnek nagy ünnepét! / 1b. Győzelmes jel, tőled kaptuk az üdvösség szakramentumát. / 2a. Összlőnknek régi bűne hazánkból ó, jaj, egykor, mindnyájunkat száműzött; / 2b. megváltottak, adjunk hálát Urunknak, mert vére árán váltságunkat meghozá. / 3a. Hát zengjünk méznél édesebb hangon, harmóniában a megfeszített Úrnak méltó énekét. / 3b. Ó fénylő Kereszt, mi üdvünk, örökkévalóság ígérete, erények forrása! / 4a. Ó dicső szent Kereszt, imádandó Kereszt, ki világ díját tartani méltó voltál! / 4b. Őrizd a népet, mely íme, e napon tiszteletedre alázatosan egybegyűlt. / 5. Egyedül méltó hordozni világnak kincsét!

Még ennél is egyszerűbb a középkor legrövidebb, egyben legelterjedtebb sequentiája, a karácsonyi *Grates nunc omnes*. Valószínűleg nem is sequentia volt eredetileg, hanem egy liturgikus tételt (talán Gloriát?) bevezető tropus. Mégis, egész Európában a karácsony jeles tételévé vált, legtöbb helyen (így hazánkban is) az éjféli misében énekeltek. Már a középkorban lefordították magyarra is; bekerült később a gyülekezeti népénekárakba (például Cantus Catholici, Kájoni Kancionále) és a protestáns énekkönyvekbe is:

Hálát adjunk mindnyájan az Úristennek, / ki minket születésével megszabadított ördögnek hatalmasságából. / Ennek illik, hogy énekeljünk az angyalokkal: / Dicsőség Úristen tenéked a magasságban!

4.

Ezek a rövid sequentiák alig akarnak többet mondani, mint hogy a alapvető igazságokat emlékezetbe hozva a magasztalásra buzdítsanak. Annál bőségesebben traktálják az ünnep tartalmát az első nagy sequentia-korszak költeményei. Vitatott, hogy e repertoár első darabjai a nyugati vagy a keleti frank területen keletkeztek-e. Leggrandiózusabb gyűjteményük a szentgalleni szerzetes, Notker sequentiás könyve. A notkeri sequentiák voltak egyben a legelterjedtebbek, mondhatni ezek adták minden helyi egyházban a sequentiárium (vagy gyakoribb közép-

kori nevén: prosarium) alaprétegét. A Magyarországon használt sequentiák száma 100 körül lehetett, s ennek jó kétharmada ebből az európai közkinszből származik.

Közkins ez a repertoár abban az értelemben is, hogy egy tucatnyi alapidallamot használ, melyeket azután további sequentia-költeményekre adaptáltak. E dallamokat különös nevek alatt ismerték (pl. Concordia, Symphonia, Frigdola), a kutatók csak találgatják azok eredetét.

Valamennyi prózai költemény; az „a bb cc... x” versszerkezetet követik: a versszakpárban a dallam azonos, a szöveg azonban tovább halad. (Néha megesik, hogy a felelő versszakban a szkéma kissé kibővül, módosul.) Bizonyos, hogy valamiféle váltakozással adták elő: kis kórus – nagy kórus; szóló – kórus; gyermekek – felnőttek; vagy esetleg két szólista.

A notkeriánus sequentiák voltaképpen költői prédikációk. Az ünnep tartalmát bibliai utalások és az egyházatyáktól vett motívumok felsorolásával fejtik ki. Intellektuális költemények ezek, ugyanakkor szónoki hevületük mégis igazi énekké emeli őket. Lássuk néhányat közülük:

Eja recolamus (karácsonyra; Babits fordítása sajnos csak a költemény első felét foglalja magában): 1. Ejha, énekeljük szent dicséretre méltón 2a. ennek a napnak verseit, melyen fény jelent szívünket vidítani! 2b. Az éjjel ködei közé tűnnek bűneink fekete árnyékai. 3a. Ma szülte a tenger szűz Csillaga e világra az új üdvösség örömét, 3b. kitől fél a Pokol, s a kegyetlen Halál retten: ez fogja őt megölni még! 4a. Nyög legyőzve a régi kórság; prédáját a sárga kígyó veszti már. 4b. A hullt ember, a tévedt bárány örök kincsét visszalelni kezdi már. 5a. Örülnek e nap a mennyei szent seregek, az angyalok, 5b. mivel az elveszett tizedik drachma, im megtaláltatott... (Hanglemezen: Magyar Gregoriánus I, HCD 11477: 9.)

Ide tartozik még például a *Hanc concordii famulatu* (szent István vértanú ünnepére), a *Festa Christi* (vízkeresztre), az *Ecce vicit radix David* (húsvétra), a *Summi triumphum regis* (mennybemenetelre), stb. Jól jellemzi ezt a stílust két júniusi nagyünnep remek sequentiája:

Sancti Baptistae Christi praeconia (Keresztelő Szent János ünnepére): 1. A szent Keresztelő, Krisztus hirnöke 2a. ünnepeit ünnepelve életünk-

kel őt kövessük, 2b. hogy vezesse követőit az életbe, mit hirdetett. 3a. Te vagy minden emberek közt legszentebb, barátja Úr Krisztusnak, kérünk, segíts, hogy részesedjünk az örömben. 3. Kit az angyal megjelenésén megígért, most tehozzád járulunk, ünnepeünk, és megüljük születésedet. 4a. Ez ünnep által az égi örömet hogy elérhessük, 4b. Isten szentjei hol örök vígságban együtt örülnek. 5a. Te vagy, ki híveknek fölkészítet szívet, / nehogy öbennük tévelygést vagy homályt / találjon az Isten. 5b. Te vagy, kit kérlelünk föloldani vétünk / segíts törölni mi sok gonosz tettünk / állandó imáddal. 6a. Hogy Isten saját népére megengesztelődve tekintsen, 6b. és méltóztasson öbennük lakozni örökké; 7a. s köntösét Báránynak, kire te mondottad: 7b. „világnak bűneit ez lesz, ki elveszi” – öltöztesse reánk. 8a. Hogy méltók lehessünk angyalok társaként 8b. az ékes kapun át követni a Bárányt: 9. Krisztus barátja, szent János!

Petre summe (Péter-Pál napjára): 1a. Péter, Pásztor, Krisztus híve, és népek Doktora, Pál! 2a. Egyháznak fénye lett a ti tanítástok, 2b. szerte a földön védje őt imádságtok! 3a. Az Úr néked, Péter, átadta minden kulcsait a mennyországnak; 3b. téged pedig, Benjamin fia, tiszta edényévé kiválasztott. 4a. Krisztus neked megengedte, hozzá menjél, Péter, ott járva a tenger színén, 4b. s megadta a betegeknek, árnyékosban, Péter, gyógyulásra találjanak. 5a. Nagy bölcseket hogy legyőzzél, Magvető, Pál, szavát Krisztus a szádba adta, 5b. s te sokszoros győzelmet Úr Krisztusnak a népek között megszerezte. 6a. És megnyervén végül a barbár népeket, / a világ csúcsára utatok fölvezet, / hogy széthúzó ikreknek sarjadékát* / Krisztus igájába békítsetek! 6b. Ott Nérónak gyilkos, vad dühe titeket, / sok csatában győztes nagy fejedelmeket / más- másnemű, de mégis egyesítő / kínhálálra vettet, Péter és Pál! 7. Kereszt az egyikét, véres kard küldi másikat Krisztus Úrhoz. (Hanglemezen: Római zarándokút, HCD 31574: 3d.)

5.

A 11-12. századra tehetjük egy átmeneti kor stílusát, mely a prózai dikciótól a valódi vers felé mozdítják el a műfajt. Vagy azzal, hogy a

---

* A szöveg a Rómát alapító, testvérgyilkos Romulusra, s testvérére, Remusra céloz.

prózai sorok végét rendszeresen és céltudatosan rímeltetik (ilyen például a híres *Victimae paschali: Victimae paschali – laudes immolent Christiani; Agnus redemit oves – Christus innocens Patri reconciliavit peccatores*, stb.). Vagy pedig különféle versformákkal kísérleteznek, mintegy keresgélve azt a formát, mely majd később a grandiózus tartalom méltó formája lesz. A *Veni Sancte Spiritus* például végig hétszótagos sorokban halad (Jöjj, Szentlélek Isten, jöjj / áraszd ki a mennyekből / fényességed sugarát. // Jöjj, ki árvák atyja vagy, / jöjj, ki szívek lángja vagy, / ajándékos jóbarát, stb.)

Tartalmilag ezek a versek – ha egyáltalán szabad efféle általánosítással próbálkozunk – mintha szelidítenék a notkeri *sequentia* zord fenségét; annak szónoki hevületét a az imádságos esedezés vagy a testvéri buzdítás váltja fel.

6.

A *sequentia*-irodalom következő nagy korszakát a 12. század második felétől számítjuk, s annak kezdeteit a párizsi Szent Viktor ágostonos kolostorhoz kapcsoljuk. Könnyű felismerni a „viktoriánus” *sequentia*kat formájukról is: a versszakpárok kétszer három sorból állnak, szótagszámuk szabályosan 8,8,7 + 8,8,7; egyberímelnék külön a nyolcasok, külön a hetesek, ez utóbbiak ríme tehát összekapcsolja a versszakpárt. A rímképlet: aab+ccb, sőt sokszor: aab+aab. A bevezető és befejező versszak itt elmarad; a fokozást szolgálja, hogy a vers végéhez közeledve a 8-szótagos sorok száma szaporodhat, így 8,8,8,7-es, sőt 8,8,8,8,7-es képletek keletkeznek. Ezzel együtt gyakran magasabb régióba emelkedik a dallam, mintegy egy lelkes költői látomás zenei kiszolgálásával. A dallam olykor nem is az alaphangon zárul, hanem annak felső kvintjén.

A legtöbb tételt briliáns verselés jellemzi, a nyelvvel való művészi értékű és a tartalmat nyomatékosító „szójátékok” tűnnek fel. Bár a forma miatt sokan úgy gyanítják, hogy e „modern” *sequentia*ra hatással volt a világi költészet, sőt a népköltészet is, valójában egy magasrendű értelmiségi kör kierielt produktumáról van szó.

De nem öncélú költői bravúrról. A műfajban az a hatalmas teológiai munka nyert költői megszólalást, mely a 11. század kezdete óta a fran-

cia szellemi életet mozgásba hozta (például Chartres iskolájának tevékenysége), s mely azután a skolasztikus teológiát, a filozófia egyik csúcspontját, végül a szent tudományok egyetemi rangú művelését megteremtette. Valóban, a viktorinus sequentia a skolasztikus teológia méltó társa és rokona, benne is szerencsés frigre lépett a korszerű humán műveltség és az isteni titkokban való dogmatikus elmélyedés.

Az új költészet első és legnagyobb művelője Szentviktori Ádám. Két sequentiáját Babits Mihály fordította le az Amor Sanctus gyűjteményben. A Szent Keresztről szóló verse (*Laudes crucis attollamus*, utolsó szakaszait lásd: Éneklő Egyház 824. sz.) további sequentiák ihletője volt (*Lauda Sion*, a magyarországi István- és László-sequentiak). Példázzuk a *Lauda Sion* néhány versszakával, Babits mesteri fordításában:

Lauda Sion (Úrnapjára): Oly kenyér, melyet meg nem tör, / aki vesz miként étekből, / s el se vág, és meg se szel. // Veszi egy és veszik ezren: / annyit egy, amennyit ezren: / fogyasztják és nem fogy el. // Veszik jók és veszik rosszak: / csakhogy különböző sorsnak / részesei ők vele. // Rossznak halál, jónak élet: / ilyen az egyforma éték / különböző ereje. // Ím az angyalok kenyeré, / utonjárók eledele, / édesfiaknak étele, / nem ebek számára szánt, // melynek előképe már a / húsvéti bárány halála, / valamint Izsák oltára, / s hogy az égből manna szállt. // Ó igaz Kenyér, jó Pásztor, / Jézus, óvj az elbukástól, / te táplálj és te palástolj, / s add hogy a feltámadáskor / üdvnek látói legyünk. // Te, ki minden bírsz és értesz, / s e földön táplálsz és éltetsz, / tedd, hogy szent népeddel, ékes / asztalodnál majd az édes / örökségben résztvegyünk!

E stílushoz sorolható egy kedves és tanulságos sequentia a közvasárnapiakra: valószínűleg az esztergomi egyházban írták. Egy ma már nem érthető félvers kihagyásával közöljük.

Omnes una celebremus (a közvasárnapiakra): 1a. Egybegyűlve megtiszteljük, / tisztelettel mind megüljük, / Krisztus Urunk ünnepét. 1b. Ez a nap az Isten napja, / szent nyugalmát meg ne rontsa / semmi, e nap örömet. 2a. Kezdeté a teremtésnek, / életnek és üdvösségnek: / Isten adta e napot. 2b. E nap Krisztus feltámadva, / teremtményét mennybe hívta / megszentelte e napot, 3a. s míg az ajtók zárva voltak, / a tizen-

két apostolnak / békességét adta át. 3b. E napon a Szentléleknek, / malasztjával mind beteltek / az Egyháznak atyjai. 4a. Harsonaként megszólaltak, / s hétről-hétre ma is szólnak / a jóhírnék hangjai. 5a. Azért kell most énekelni, / áhitattal ünnepelni / e mindennél szebb napot. 5b. És miközben ünnepeljük, / mi Urunkat kérjük együtt, / hogy a végső nagy napon 6a. országába beléphessünk, / s legyen miénk örökségünk: / el nem múló nyugalom. 6b. Mily boldog lesz, ki ott élhet, / Krisztus jobbján ülhet széket! / Övé ország, s hatalom.

A középkor vége felé a műfaj hanyatlásnak indult: kissé ellepik a szent frázisok, a szentekről szóló sequentiákat a túlzó legendás elemek. Egy-két jól sikerült tétel így is figyelmünkre érdemes, ilyen például a Csanád Béla által lefordított rövid 14. századi Mária-sequentia:

Gaude Mater Virgo Christi: 1a. Örülj, Krisztus szent szülője, / akit Gábor köszöntöje / szűz anyának hirdetett. 1b. Örülj, teljes kegyelemmel, / szültél, de nem gyötrellemmel, / liliomnál ékeesebb! 2a. Örülj, hiszen Egyszülötted / bár zokogva eltemetted, / feltámadott ragyogva. 2b. Örülj, Fiad mennybe szállott, / láttad, amint e világot / messze hagyta alakja. 3a. Örülj, te is hozzá mentél, / s dicsőséggel öveztetted / a mennyei trónusig. 3b. A te méhed szent gyümölcse / lelkünk éhét hogy betöltse, / teáltalad adatik.

7.

Néhány közvetlen tanulságot levonhatunk a fentiekből.

Örülhetünk, hogy a római liturgia megtartotta az ősi szokást, s a szentmisén elsősorban a bibliából énekel. Mit értünk vele, ha a „rárakódott” középkori verseket száműzték, de a misén valójában annál gyengébb barokk, romantikus és szecessziós emberi szerzések uralkodnak el. – Ugyanakkor nem vonhatjuk kétségbe a sequentia-költészet nagy – költői és egyúttal teológiai – értékeit. Csak sajnálhatjuk, hogy Trident különösebb átgondolás nélkül annyi kiváló sequentiát száműzött a liturgiából.

Vajon visszahozhatók-e? Nem tudom. Ha nem, akkor is érdemes megnyitnunk az énekhagyománynak e forrását. Ha rendes helyén nem, legalább betétként, vagy paraliturgikus szerepben, áhítatokon és egy-

házzenei hangversenyeken lehetne nekik helyet találni. S ha másként nem, mint imádság-gyűjteményt mindenképpen kezünkbe vehetnénk. Bizonyos, hogy sok köldöknéző modern imádságnál biztosabban vezetnek a keresztény dogma, a keresztény igazságok imádkozó átélmélkedéséhez.

Persze ehhez jó lenne kézbe kapni egy jó sequentia-gyűjteményt. Tizenöt-húsz meglévő Babits, Sík, Csanád és egyéb fordítás kiegészítésével egész évre szóló csinos antológia lenne készíthető.

8.

Nem beszéltünk azonban még egy másik, közvetett tanulságról.

A műfaj mai elemzői hívták fel a figyelmet a sequentia történetében egyre erősödő tendenciára. A szöveg vége eszkatologikus kinyílást kap: az üdvtörténeti múltból és kegyelmi jelenből a végső dolgok, a beteljesülés, vagyis az Úr megjelenése, parúzia felé irányítja tekintetünket a vers. Olvassuk el például a fent közölt közvasárnapi tételt, s azonnal világos lesz e szerkesztés tudatossága.

Először arra gondolhatnánk, hogy csak egy természetes, mondhatni lusta szkémáról van szó. Amint a prédikáció vége is akkor közeleg, amikor a szónok rátér az örök életre, úgy itt is nehéz lenne más alkalmas befejezést találni. Meggondolandó azonban, hogy e tartalmi irányulással összhangban van a formai is: a vége felé bővül a viktorinus sequentia sorszama, sokszor itt emelkedik fel a dallam, s marad abba, mintegy befejezetlenül, várakozva valami végső megoldásra. Sőt eszünkbe idézhetjük, hogy már az ősi alleluja-modell is inkább kinyitó, bővítő, várakozást keltő, semmint „hazatérő”, lekerekítő zenei effektusokkal élt a darab végén. A kettő össze is függ: az alleluja zenei kinyitása indítás lehetett a sequentia beillesztésére, mely viszont maga is eszkatologikus kitekintéssel, egy kapu kinyitásával ér véget.

De miért itt kapjuk a liturgiában ezt a nyitást? Nem lenne alkalmasabb erre például a mise vége?

Érdemes egy pillanatra visszamennünk az allelujához. Tudjuk, hogy a legkorábbi időkben csak ritkán énekelték: húsvétkor, később ünnepeken és vasárnapokon. Eleinte csak dallam volt, majd az ünnepekhez kapcsolódó szövegeket kapott. Az alleluja-dallamban lévő dinamizmust

azonban le is fojthatja a szöveg, amikor az ünnepről beszél, vagy éppen „De profundis” verset kapcsol az ujjongó melizmához. Ezen is segít a sequentia: mintha a liturgia ragaszkodna ahhoz, hogy e miserész egy ujjongó magaslaton végződjék.

Nem nehéz kitalálnunk, hogy az a mágnes, mely ezt a mozgást irányítja: az evangélium. De ha az evangélium egyszerűen csak tanítás, aminek ma sokan értelmezik, akkor mi indokolja előtte ezt az ünnepi harsonázást? A liturgia nem így gondolkodik. Az evangéliumban Krisztus jelenik meg, az evangélium maga is parúzia, beteljesedés, a második eljövétel előképe. Vagyis a sequentia nemcsak egy rutin-szerű gondolatmenet miatt torkollik az eszkatológikus vízióba; annak beteljesedést rögtön meg is ízleljük, amikor Krisztus az evangéliumban megjelenik, s magához engedi övéit. Az evangélium: a mennyország első megízlése. E szempontból – bocsánat – szinte mindegy, miről szól az evangélium, hogy „tanulságos”-e, vagy „unalmas”. Krisztus jelen van az ő szavában, s ez a szó jelenik meg templomunkban. E mindent beteljesítő eljövételnek nyit kaput a sequentia vége, távolabbról maga a sequentia, még távolabbról az alleluja.

S így egy végső tanuláshoz jutottunk. A liturgiát nem szabad pusztán emberi hatása szerint, értelmi befogadóképességünk mércéjéhez igazodva kezelni. Ha nem hiszünk abban, hogy az evangéliumban valóságosan eljön Krisztus, akkor ostoba színjáték az egész, és mi képzelgéseinkben „szánandóbbak vagyunk minden embernél – „miserabiliores sumus omnibus hominibus” (1Kor 15, 19). A liturgia misztikája azt jelenti, hogy az nem egy hittanóra, ahol jóra buzdítanak minket, hanem egy valóságos esemény, amelyben Isten a cselekvő: Egyháza előtt hétről hétre megnyitja az ő jelenlétének mennyei kapuját.

Jegyzetek a liturgiáról

22. A dalosított zsoltár-recitáció

A zsoltár jellegzetes imádságos jellegéhez a biblia prózai formája illik. Ennek ellenére időről időre megjelentek a versbe szedett „zsoltárok”, természetesen nem maguk a sugalmazott szövegek, hanem azok parafrázisai. Mint bibliai ihlezésű keresztény költészetnek megvan a létjogosultságuk, de sajnálatos, ha ezek kiszorítják a tartalmilag-formailag hiteles zsoltározást.

Kevsebb jót mondhatok az 1970-es évek táján megjelent Gelineau-zsoltárstílusról. Egyrészt úgy tesz, mintha zsoltár-recitáció volna (s kétségtelen, hogy a szöveghez nem is nyúl; a fordítások minősége más kérdés). De mégis a négy-öt „recitatív” sorból valamiféle strófát akar formálni. Az ambitus a tényleges zsoltártónusoknál tágabb, a recitációs hang (tuba) minden sorban más és más. Ahogy e hangok egymásra következnek, dal-érzete támad az embernek. Míg a valódi zsoltártónusokban a sorok zárata finoman kiegyensúlyozott harmóniára törekszik, és összhangban marad a tónus szerénységével, a Gelineau-zsoltárokban a záratok átvezetnek az egyik sor tuba-hangjáról a másikba, maguk is egy dal-idea szolgálatába állnak. Dalnak nem elég melodikusak, recitációnak nem elég tartózkodóak. Az összehatás: valami édeskés félzene.

A gregoriánban egyetlen többtúbás zsoltártónus van, a tonus peregrinus; a két tubahang ellenére az is megőrzi a tonalitás zártságát, szolid keretét. A Gelineau-zsoltárhoz egyetlen hasonlót ismerek: az anglikán harmonizált zsoltárt. Igazi nagy értékek abban sem születtek, de a harmóniai gondolat és a szabad terjedelmű hangismétlés mégis alkot valamiféle egységet. Háttérében talán a falso bordone gyakorlata állhat, s a furcsa formát is a többszólamú zsoltározás igénye indokolhatja. De mi szükség az ilyen erőfeszítésre akkor, amikor úgyszólván egy szolamban akarunk recitálni? A francia prozódia tenné szükségessé? De – a nem eldöntött prozódia-vitáról most nem is beszélve –: mi akadályozza annak, hogy egy normális recitatív modellt alakítsanak át a prozódiai elv szerint?

Vallási giccs ez, semmi több, s jól beleillik a XX. századi vallási giccs-dömpingbe.

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): **0.** Népszolozsmák. – **1/A.** Nappali zoltároskönyv (Diurnále). **I/B.** Éjszakai zoltároskönyv (Nokturnále). **II/A.** Ádventi Diurnále. **III/A.** Karácsonyi Diurnále. **IV/A.** Nagyböjti Diurnále. **V/A.** Húsvéti Diurnále. **(VI.** A Szent Háromnap zsolozsmái – megjelenés előtt.) **VII/A.** A szentek közös zsolozsmái (Diurnále). – **Psalterium latino-hungaricum – Latin-magyar zoltároskönyv.**

EGYHÁZZENEI FÜZETEK (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei tanszékének és a Magyar Egyházzenei Társaságnak közös kiadványai):

I. folyam (Tankönyvek): I/3. Katolikus liturgika: A zsolozsma (Dobszay L.) I/4. Katolikus liturgika: Az egyházi év (Barsi B.) I/6. Liturgikus latin nyelvkönyv (Madas E.) I/7. A keresztény istentisztelet I. (Hafenscher K.) I/8. A magyar egyházzenetörténet forrásai (Dobszay L.) I/9. A himnusz (Szendrei J.) I/10. Latin-magyar himnárius (Dobszay L.) I/11. A graduál-antifonák középkori kapcsolatai (Papp A.) I/12. A római mise énekrendje (Dobszay L.) I/13. Rövid bevezetés a zsidó liturgiába (Schmelowszky Á.)

II. folyam (Gregorián műfajok): II/1. Az alleluja (Szendrei J.) II/2. Az antifona (Dobszay L.) II/3. A responsorium (Szendrei J.) II/4. Gregorián példatár egyházzene tanszakok számára. II/5. Psalmorum Melodia (Dobszay L.) II/6. Responsoria de Psalmista (Dobszay L.) II/7. A Verbum Caro responzórius-típus (Szendrei J.)

III. folyam (Egyházi kórusművek): III/1. Lassus: Nyolc Magnificat. III/2. Fux: Ádventi Offertoriumok. III/3. Lotti: Mise-tételek. III/4. Resinarius: Responzóriusok. III/5. Polifon vesperás-zoltárok és antifonák a Rhau-gyűjteményből. III/6. Dufay: 15 himnusz. III/7: Középkori angol carolok. III/8: Palestrina: Himnuszok. III/9. Korai polifónia I. A kezdetektől a Codex Calixtinusig (Mezei J.). III/10. Genfi zoltárok négy szólamban Claude Goudimel harmóniáival I-II. III/11. Schein: 18 karácsonyi korál. III/12: Kétszólamú reneszánsz kórustételek (egyneműkarra). III/13. Bicinia Sacra.

IV. folyam (Hangfelvételek): A magyar népének népzenei felvételeken, 8 kazetta (Dobszay L., Németh I.). – Éneklő Egyház I-VI. kazetta.

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei: A magyar népének. – Zsoltárelmélkedések, zoltártárgyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölmegyünk Jeruzsálembe”.

Kaphatók a Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) — Egyéb információk, olvasnivalók: a www.egyhazzene.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
